

ks. Bogusław M i g u t, *Liturgia jako teologia żywa*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2019, ss. 249.

W obliczu niezrozumienia istoty i roli liturgii w życiu i nauczaniu Kościoła katolickiego należy stale podkreślać jej znaczenie i podejmować próby przybliżania jej wiernym. W tym zakresie konieczna jest także reedukacja celebransów i wszystkich podejmujących posługi w zgromadzeniu liturgicznym. Aby to osiągnąć Kult Boży, dokonywany w czasie sprawowania świętych obrzędów, musi znajdować swoje odzwierciedlenie także w przestrzeni naukowej. Teologia, jako nauka o Bogu, jest odpowiedzialna za zapewnienie liturgii właściwego miejsca w przestrzeni swojej dziedziny, tak aby ta specyficzna dyscyplina nie była marginalizowana, a jej ciągła obecność w świecie nauki umożliwiła syntezę bogactwa wiedzy teologicznej właśnie na płaszczyźnie liturgicznej. Czasy współczesne, tak silnie związane z tzw. kulturą obrazkową, dają nową szansę, aby język znaków oraz gestów znajdujący od wieków swoje miejsce w liturgii podjąć na nowo, czyniąc tym samym żywy i świadomy udział w źródle i szczycie chrześcijańskiego życia.

Recenzowana praca *Liturgia jako teologia żywa* ma charakter teoretyczno-badawczy i wyróżnia się spośród współczesnej literatury przedmiotu stosunkowo dużym obszarem badań. Omawiana monografia została opracowana w sposób homogeniczny, choć praca skupia się na wąskiej gałęzi teologii, dokonana analiza prezentuje jednak szerokie i wielowątkowe podejście do tematu. Zastosowana przez Autora metoda badawczą należy uznać za właściwą w stosunku do specyfiki podjętego zagadnienia, jej użycie umożliwia ukazanie obszernego uniwersum teologii wraz z całym bogactwem jej dorobku w kontekście podejmowanej problematyki.

Wysoka jakość podziału publikacji pod względem merytorycznym zachęca do podjęcia lektury i zagłębienia się w przedstawioną analizę. Pracę rozpoczyna wykaz skrótów (s. 13–14) oraz wstęp, wprowadzający w klarowny sposób w cel i zakres monografii, stawiając problem badawczy (s. 15–20). Główna część książki została zawarta w sześciu rozbudowanych rozdziałach, podzielonych z kolei na mniejsze podrozdziały oraz zawarte w nich punkty (s. 21–199). Następnie umieszczono obszernie zakończenie, w którym Autor podsumował podjęte refleksje oraz wyniki kwerendy (s. 201–212). W dalszej kolejności ułożono streszczenie w języku angielskim, prezentujące pracę czytelnikom zagranicznym oraz badaczom z międzynarodowych środowisk naukowych (s. 213–216). Obszerna bibliografia, w znacznej części zawierająca obcojęzyczną literaturę przedmiotu, stanowi potwierdzenie wysokiego poziomu publikacji i przyjętej przez Autora koncepcji metodologicznej ukazującej liturgię i jej miejsce w debacie teologicznej z wielu perspektyw (s. 217–241). Książkę wieńczy indeks nazwisk, stanowiący cenny dodatek, upraszczający poszukiwanie konkretnych autorytetów, których poglądy przywoływał Autor (s. 243–249).

Rozdział pierwszy dotyka tematyki związku teologii z misterium liturgicznym oraz wierności nauki względem istoty celebracji (s. 21–39). Praca ukazuje misterium Chrystusa jako rdzenia teologii. Autor właśnie w misterium widzi objawiające się źródło miłosierdzia Bożego oraz możliwość ciągłej aktualizacji miłości Pana oddziałującej w całym Kościele. W rozdziale omówiono zagadnienie uczestnictwa w misterium Zbawiciela poprzez sakramenty, które w realiach praktyki pastoralnej wydają się spowszedniałe i spyczone.

W dalszej kolejności czytelnikowi ukazano mistyczny i mistagogiczny charakter nauk teologicznych, wskazując przy tym na ich głębię i specyfikę, wyróżniającą teologię z grona innych dziedzin. Przedstawiono także kwestię oglądania Boga przez pryzmat działalności liturgicznej i sprawowania kultu. Następnie wskazano na etapy dojrzewania teologii misterii i samej gałęzi misteryjnej oraz podsumowano przedstawione uprzednio zagadnienia.

Drugi rozdział odpowiada na pytanie o rolę liturgii w teologii systematycznej (s. 41–65). Należy podkreślić, iż Autor czerpie w nim obficie z niemieckiego dorobku teologicznego, znacznie podnosząc tym samym wartość dokonanej analizy. W publikacji podjęto zagadnienie właściwego nazewnictwa nauki teologicznej poświęcone liturgii. W dalszej kolejności poruszono także kwestię liturgiki i jej stosunku względem okresów roku liturgicznego. Następnie wskazano też na istotny z punktu widzenia naukowej chronologii kształtowania się dziedziny historyczny kontekst liturgiki. Autor podjął także rozważanie nad liturgiką w systematycznym rozumieniu oraz jej pastoralną odmianą, charakteryzując każdą z nich oraz tworząc definicje oparte na fundamentalnych publikacjach niemieckich teologów. W związku z odnowionym, posoborowym rozumieniem liturgii nie mogło zabraknąć cennej charakterystyki roli liturgiki wśród innych nauk teologicznych według *Vaticanium II* w ujęciu znanych autorytetów niemieckojęzycznych oraz analizy wpływów samej reformy liturgicznej na wcześniejsze koncepcje i ich realizacje.

Rozdział trzeci podejmuje zagadnienie ukierunkowania teologii na Objawienie Boże poprzez liturgikę (s. 67–92). Autor dokonał w nim analizy relacji teologii i liturgii, odnosząc ją do postulatów stworzonych przez ostatni sobór powszechny oraz podjął refleksję nad aktualnością koncepcji ojców soborowych, a także ideami określającymi rolę i zadania liturgii wobec Objawienia Bożego. Ten fragment pracy cechuje się szerokim obrazem teologii, prezentującym chrystologiczny oraz eklezjologiczny charakter liturgiki, wykazując jej praktyczne zakorzenienie w całej nauce dotyczącej wiary i duchowości.

Czwarty rozdział został poświęcony współczesnym kierunkom teologicznych badań nad liturgią (s. 93–111). Na szczególne wyróżnienie zasługuje przywołanie bardzo bogatej i powszechnie uznawanej teologii liturgii Josepha Ratzingera – Benedykta XVI, który jeszcze przed wstąpieniem na tron Piotrowy wskazywał odgórnie drogę jej rozwoju, a jako papież zasłynął szczerą troską o sprawowanie kultu i jego zakorzenienie w dziedzictwie Tradycji. Co istotne dla jakości pracy, Autor nie poprzestał jednak na wskazaniu tylko jednego kierunku, ale zachowując właściwy nauce pluralizm myśli, ukazał także systematyczne rozumienie teologii liturgii Hopinga oraz wynikającą z nurtu biblijnego ideę Hahna, nawiązując także do poglądów reprezentowanych przez polską szkołę teologiczną. Oddolnym koncepcjom badań nad liturgią została poświęcona druga część rozdziału. Ksiądz Bogusław Migut, aby zachować prezentowany od początku szeroki poziom analizy, przywołał w niej poglądy Rahnera oraz Chauveta, a także scharakteryzował myśl szkoły padewskiej oraz zamysły powstałe w Polsce.

Rozdział piąty ukazuje przejście od liturgiki do liturgicznego modelu teologii (s. 113–139). Autor charakteryzuje początki badań nad liturgią na KUL-u, a następnie ich rozwój wraz z powstawaniem i przekształcaniem się kolejnych struktur akademickich. Rozdział ten dotyka także problematyki głównych nurtów badań podejmowanych od początku istnienia specjalizacji teologii liturgicznej na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, szczegółowo opisując podejście historyczne, teologiczne i pastoralne.

Szósty, ostatni rozdział pracy, obszernie charakteryzuje liturgiczny model teologii oraz rolę samej liturgii w teologii (s. 141–199). Ksiądz Migut drobiazgowo i precyzyjnie analizuje rolę liturgii w uniwersum nauk teologicznych, próbując ukazać ją pośród innych dyscyplin zarówno w podziale tradycyjnym, jak też w nowszych ujęciach. Oddzielne miejsce zajmuje analiza *Ratio fundamentalis* z 2016 r. i wpływu tego dokumentu na nauczanie liturgii. Autor przywołał także stanowisko amerykańskiego naukowca Roberta Tafta SJ, który stanął w obronie prawa liturgii do uprawiania własnej dyscypliny teologicznej, zaznaczając, iż liturgia nie jest tylko zewnętrznym wyrazem myśli i pragnień ludzkich, ale przede wszystkim jest sama w sobie uświęcona przez Boga i stanowi istotny element działań Kościoła na przestrzeni dziejów. W tym miejscu należy zwrócić szczególną uwagę na powołanie się przez Autora na znany autorytet, który wyraża swoją jasną i stanowczą opinię, tym samym wpisując się w pewnym stopniu w charakter recenzowanej publikacji, stojącej w obronie liturgii i jej miejsca w edukacji i badawczej pracy teologicznej. W dalszej części publikacji ukazano podział nauk o liturgii, uwzględniając systematyczną, historyczną, pastoralną i interdyscyplinarną naukę o liturgii.

Kolejno podjęto także aspekt problemu z nazwą właściwą omawianej dyscypliny. W rozdziale przedstawiono także zagadnienie systematyzacji teologii liturgicznej, wraz z głównymi modelami, a więc teologię liturgiczną jako naukę uwzględniającą liturgię, wzorzec pochodzący ze szkoły rzymskiej oparty na teologii w funkcji liturgii, a także koncept szkoły amerykańskiej oraz model mistagogiczny.

W publikacji czytelnikowi może jednak brakować większego odniesienia do elementów praktyki pastoralnej i wpływu liturgii na duchowość wyznawców Jezusa Chrystusa. Interesującym elementem mogłyby być badania opisujące stosunek wiernych, gromadzących się na sprawowaniu misterium, do roli liturgii w życiu Kościoła i jej duszpasterskiej funkcji. Istotne mogłyby być zwłaszcza opinie i przekonania, z którymi utożsamia się młodzież, stanowiąca nadzieję i przyszłość wspólnoty wierzących. Taka analiza mogłaby doprowadzić do pogłębionej refleksji nad praktyczną rolą teologii liturgicznej i stanowić argument w dyskusji o żywej formie nauczania liturgii wśród dyscyplin teologicznych.

Reasumując, należy zaznaczyć, iż omawiana praca ma charakter wyczerpujący wobec podejmowanej tematyki i może, pomimo drobnej, wyżej uwzględnionej uwagi, uchodzić za wzorzec dla innych badaczy jako solidnie i fachowo opracowana praca naukowa. Monografia jest wynikiem wysoce efektywnej, precyzyjnej analizy Autora, wykazującego się wypracowanym warsztatem naukowym, co można dostrzec w sposobie dokładnego i wnikliwego uzasadniania omawianego problemu bądź stanowiska. Publikacja, dążąca finalnie do podkreślenia właściwej, żywej roli nauki o liturgii we współczesnej teologii, stanowi znaczący wkład do dostępnej literatury przedmiotu. Książka, mimo naukowego charakteru, została napisana w przystępny sposób, tak aby jej lektura nie sprawiała trudności osobom spoza wąskiego grona akademickiego, a tym samym, by mogła popularyzować rolę teologii liturgicznej wśród licznych czytelników.

Jakub Akonom
Akademia Katolicka w Warszawie

ks. Tomasz Jelonek, *Historia Izraela. Od niewoli babilońskiej do upadku powstania Bar-Kochby*, Petrus, Kraków 2019, ss. 143.

W 2019 r., w Krakowie nakładem Wydawnictwa WAM, ukazała się książka ks. prof. Tomasza Jelonka *Historia Izraela. Od niewoli babilońskiej do upadku powstania Bar-Kochby*¹. Już z tytułu tej publikacji wynika, że Autor, pisząc ją, swymi badaniami objął ostatni etap historii biblijnego Izraela, a mianowicie czasy od VI w. przed Chrystusem do II w. po Chrystusie. Należy podkreślić, że monografię tę Autor podzielił aż na dwadzieścia trzy części. Żeby więc nie rozsadzić ram niniejszej recenzji, nie zostaną w niej wymienione nawet tytuły tych rozdziałów i w efekcie passusy te nie będą opiniowane jeden po drugim. Jak zatem będzie wyglądała niniejsza recenzja? Otóż ograniczy się ona jedynie do kwestii literackich i merytorycznych (= historycznych i teologicznych) i będzie miała charakter syntetyczny.

Gdy chodzi o kwestie literackie, to analizowana publikacja została napisana językiem jasnym, prostym i obrazowym. Prezentowane na jej stronach analizy i wywody są przejrzyste i logicznie, a oryginalne słownictwo (greckie i hebrajskie) – zawsze pisane łańską czcionką. Jeśli chodzi o zagadnienia merytoryczne to oceniana książka jest doskonałym „podręcznikiem” do historii biblijnej czasów od VI w. przed Chrystusem do II w. po Chrystusie. Żeby podkreślić jej ogromną wartość, warto streścić pięć przykładowo wybranych passusów.

Już pierwszy rozdział opiniowanej publikacji, a mianowicie fragment zatytułowany *Biblijny obraz niewoli babilońskiej* (s. 12–30), jawi się jako wielce interesujący. W urywku tym ks. prof. Jelonek

---

¹ Warto przypomnieć, że książki: *Historia Izraela. Ustalenia wstępne* (2017), *Historia Izraela. Okoliczności początków* (2018) oraz *Historia Izraela. Początki Izraela* (2019) to wcześniejsze publikacje tego Autora.